

A MAGYAR PROTESTÁNS ZSOLTÁRKÖLTÉSZET A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Első közlemény.

»Mert ha idegen nyelven könyörgök a Gyülekezetben, az Isten lelke által való indulatom könyörög, de az én könyörgésemnek értelme haszontalan a Gyülekezetnek.« Ezt írja Pál apostol a korinthusbelieknek¹ s ezt az igazságot tartotta szeme előtt a reformatio, midőn az istentisztelet nyelvét a gyülekezet nyelvét, a nemzeti nyelvet, tette. Ez a tett meghozta a maga gyümölcset, a vallás kérdését összekapcsolta egy még fontosabb kérdéssel, a hazafiság kérdésével. A vallásos és nemzeti törekvés összekapcsolódik és híven támogatja egymást. A reformált vallás követve Pál apostol intését, buzgón ragaszkodik a nemzeti nyelvhez, a nemzet önállóságának legfontosabb támasztékához, a hazafiak pedig szívükön hordják az új vallás ügyét, már csak azért is, hogy nemzetük sorsán lendítsenek, függetlenítsék teljesen a latin nyelvű, Rómának hódoló katolikus egyháztól. Ez az egyik oka a reformált vallás gyors elterjedésének, nálunk ép úgy, mint külföldön. De a protestáns vallás apostolainak volt egyéb okuk is, midőn a nemzeti nyelvet követték: az a meggyőződés vezette őket, hogy csakis így tudnak híveket szerezni az új vallás eszméinek. A nemzet nyelvén hirdették tehát tanításaikat, ezt tették az istentisztelet nyelvét is. De az istentiszteletnek nemcsak a nyelve változik meg, hanem a módja is, elmarad a mise, a katolikus liturgia legfontosabb része. Az istentisztelet új módját az újszövetség alapján állapítják meg, elhagyják a szemnek szóló fényt, a lelket megragadó mysticismust, csak a szent beszéd és az imádság marad meg. Elég anyagot nyújt a szentírás hangos olvasása, a melyből eddig ki volt rekesztve a nép, és a különböző erkölcsi és vallásos tanítások. De a szigorú egyszerűségű istentisztelet híjával van a kedélyre ható elemeknek, az éneknek és a zenének, pedig »ének nélkül egy vallás sem tudott meglenni, volt bár monotheismus vagy polytheismus, virágozott bár délen vagy éjszagon.«² Az új

¹ I. levél 14. r. 14. v.

² O. Douen. Clement Marot et le psautier huguenot. I. k. 270—271. l.

vallás csakhamar megérzi a hiányt, legelőször Németországban, maga Luther, majd nálunk és csak legkésőbbben Franciaországban. Sietnek gondoskodni e hiány pótlásáról, de ehhez idő kell; az első időben a reformált hit nagyon szűkében volt az éneknek, kénytelen volt a régi egyház énekkészletét felhasználni. Innen vette hymnusaikat, az ünnepekre szánt dicséreteit, halotti énekeit. Azonban a két egyházat elválasztó dogmai eltérések nem engedték, hogy az új hit hívője a régiek énekével dicsérje Istenét, és csakis kénytelenségből nyúltak ehhez az eszközhöz addig, míg saját énekszerzőik nem gondoskodtak új énekekről. ✓

A protestáns hit apostolai csakhamar felfedezték a forrást, a melyből bőven meríthettek énekeik számára anyagot. Ez a forrás az ó-testamentum XIX. könyve, Dávid király zsoltárai. A vallásos énekek e gyűjteménye, melyet a hagyomány alapján Dávid zsoltárainak nevezünk, a mellett, hogy bővelkedik költői szépségekben, igen változatos tartalmú: siralmas panasz, töredelmes bűnbánat, bizalommal telt könyörgés, magasztos hálaadás, a vallásos érzések teljes sorozata találja itt meg a maga kifejezését. De volt még egy igen fontos külső ok is, a mely rábirta a reformátorokat, első sorban Luthert arra, hogy Dávid zsoltáiraiból alkossák meg az új vallás énekkészletét. A protestáns zsoltárnak már csak azért is, hogy minél magasabb legyen az új hit és a régi között a választó fal, oly énekekre volt szüksége, melyet a római hitűek nem énekelnek. A rómaiak Dávid zsoltárait nem énekelhették, mert nemcsak hogy kótára nem voltak szedve, hanem még hangrhythmus sem lüktetett bennük, a prózai zsoltár pedig, még ha a gondolati rhythmus adott is neki valami zeneiséget, nem alkalmas az éneklésre, a mint a zsidók is a zsoltárok legnagyobb részét csak *olvasták* vagy könyv nélkül *tanulták*, de nem *énekelték*.¹ A katolikus közönség csak a miséből ismerhette a zsoltárt, a hol a pap latinul olvasta és a végét énekszerűen elnyujtotta.

Az énekké átdolgozott zsoltárokat nagyon hamar megkedvelték az új egyházban s rövid idő alatt nálunk is elterjedtek, mint a legkényelmesebb mód a hiányzó egyházi énekek pótlására. De közbe játszott két másik mozzanat is. Az egyik személyi természetű, Luthernek nagy hatása a mi reformátorainkra. Luther igen szerette a zsoltárokat, már 1523-ban részt vett egy kis zsoltáros könyv szerkesztésében,² sokat átdolgozott német nyelvre, megzenésített és nagy gyönyörködéssel énekelgette a maga zsoltárait. Ő ébresztette fel magyarországi hallgatóiban a zsoltár iránti szeretetet s ezek iparkodtak mesterüket ezen a téren is követni. A másik mozzanatot, mely kedvezett a zsoltár elterjedésének, a korviszonyokban találjuk. A mint a francia hugenotta küzdelmek idejében az üldözött protestánsok a zsoltárokat énekelve,

¹ D. Bernh. Duhm, Die Psalmen. Einl. XXIV. 1.

² Czíme: »Etlich christlich lieder lobgesang und Psalmen.«

a sors üldözte zsidó népre gondolva merítették bátorságot a mármár megingó hitük föntartására: úgy nálunk a XVI. században uralkodóvá válik az a felfogás, hogy a nemzetre nehezedő sorscsapásokat Isten büntetésének kell tekinteni, ki megharagudott, hogy eltértek a keresztyén vallás eredeti tisztaságától. Ugyanaz a felfogás ez, a mely a zsidó gondolkodásnak vezető eszméje volt az elnyomás korszakában és a mely a zsoltárokban is nagy erővel nyilatkozik meg. Az új hit szellemét tehát közelebb hozta a zsidó hithez egy közös képzet, a haragvó és büntető Isten képzete. Ez a közös felfogás rávezette az új hit híveit, hogy hol keressenek maguknak vallásos énekeket. Ott, hol ez a képzet nagy erővel és szép formában jelenik meg, Dávid énekeiben.¹

1. Első kísérletek.

A magyar protestánsok zsoltárai, mint első kísérletek, eleinte még prózában jelentek meg. A legelső gyűjtemény Gálszécsi Istváné, a ki 1536-ban adta ki *Énekes könyvét*.² A mit belőle ismerünk, az Luther M. két énekének a *Wir gläuben allen einen Gott* és *Jhesus Christus unser Heiland* kezdetűeknek a fordítása. Két évvel később már önállóan jelent meg Dávid psalteriuma Székely István *Soltár könyvében*.

Igy indul meg a protestáns zsoltárfordítás prózában. De abban az időben, mikor Gálszécsi és Székely zsoltárai napvilágot látnak, már kötött nyelven is megszólal a magyar zsoltár.

Melyik énekszerzőtől való első verses zsoltárunk? E kérdés igen érdekes, de eldönteni nem lehet. Batizi Andrást, Siklósi Mihályt vagy Végkecskeméti Mihályt kell-e elsőnek tartani? Ragaszkodva a Szilády Áron megállapította sorrendhez Batizit tehetjük első helyre. XLIV. zsoltárát nem látta el a szerzés évszámával. Évszámmal ellátott énekei egynek kivételével 1540 után jelennek meg, ezt az egyet (*Szentegyházbéli dicséret*) 1530-ban írta. Szilády év nélküli verseit az 1530—40. év közé eső időbe helyezi.³ Ha elfogadjuk Szilády véleményét, akkor Batizi e zsoltára kétségkívül az elsők közül való. Siklósi LIII. zsoltára sem lehet sokkal fiatalabb, mivel szerzőjének reformátori működése 1530—44 közé esik.⁴ Velük egykorúnak kell tartanunk Végkecskeméti Mihály LV. zsoltárát, melyet szerzője, Nagy István állítása⁵ és Szilády Áron következtetése szerint, 1535 körül írt.⁶

A XV^{sz} század negyvenes éveiben már számos verses zsoltárral gazdagodik a magyar irodalom. Ebből az időből való Thordai

¹ Beöthy Zsolt. A magyar irodalom történetének áttekintése. Egyet. előadások. 1899—900. II. félév.

² Töredékének hasonmását I. M. Könyvszemle 1887. évfolyamához mellékelve.

³ Régi Magyar Költők Tára II. k.

⁴ U. o. IV. k. 282. l.

⁵ Tud. gyűjt. 1823. VI. 87. l.

⁶ R. M. K. T. IV. k. 286—287. l.

Benedek XXX. psalmusa,¹ 1547 körül szedte versebe a politikai szerepléséről is híres Battyáni Orbán a XXXII. zsoltárt,² egy évvel később dolgozta fel valamelyik ismeretlen énekszerzőnk a CIII. zsoltárt,³ végre ebbe az időbe esik Sztárai Mihály énekszerzői működése is, ki már nemcsak egy zsoltárt öltöztetett verses köntösbe, hanem 16 zsoltárral gyarapította a protestáns egyház énekszerzetét.

Ha a magyar verses zsoltárfordítás történetét korszakokra akarjuk felosztani, az első korszakot e zsoltárszerzők működése tölti be. De ki kell emelnünk, hogy Sztárai, bár még ebbe a korba tartozik, már átmenetet alkot egy későbbi, a második korszakhoz. Nem az átültetett zsoltárok kisebb vagy nagyobb száma választja el őket, hanem a fordítások számából következtethető, mélyebben rejlő célzat. Ez első időszak zsoltárköltőit éppen az jellemzi, hogy nem fognak tervszerűen a zsoltárfordításhoz. Érzelmeknek akarnak kifejezést adni, találnak egy-egy zsoltárt, mely az ő érzelmeiknek, hangulatuknak megfelel, ezt lefordítják, helyesebben mondva verses alakban feldolgozzák. Nincs meg bennük az a törekvés, hogy zsoltáros könyvet adjanak hitfeleik kezébe, csak saját lelki állapotuknak, érzelmeiknek keresnek kifejezést, oly formában, mely az érzelmeknek legjobban megfelel. A maguk lelki tartalmából akarják formába önteni a megnyilatkozásra törekvő érzelmet és nem az a céljuk, hogy Dávid zsoltárát szólaltassák meg magyar nyelven. Ez még csak eszköz náluk, céljá csak későbbben lesz.

Már Sztárai egészen más. Nem egy zsoltárt dolgoz fel, a melynek hangulata rokon saját lelkének állapotával, a melynek szépsége talán megragadta figyelmét, hanem a zsoltároknak nagyobb csoportját teszi alkalmassá az éneklésre. Nem a maga gondolatait akarta napvilágra hozni Dávid király nevébe burkolózva, hanem Dávid zsoltárait törekedett magyarul megszólaltatni. Ez a törekvés hiányzik kortársainak zsoltáraiból, s ez elég ok arra, hogy bár őt ehhez az időszakhoz tartozónak tekintjük is, mégis külön fejezetet szentelünk működésének.

Prózai szövegnek verses feldolgozásáról van szó, természetesen tehát az az első kérdés, melyik volt az a prózai mű, mely a feldolgozás alapjául szolgált. Láttuk, hogy már 1536-ban, majd 1538-ban is megjelent a zsoltárok magyar fordítása prózában. Azt hihetnők tehát, hogy e prózai források szolgáltatták az anyagot, a melyet zsoltárköltőink, legalább is a negyvenes évek költői felhasználáltak. Azonban nem így történt a dolog: a forrás, a honnan

¹ U. o.

² U. o. 293. l.

³ U. o. 296. l.

a zsoltárszerzők merítették, a Vulgáta latin nyelvű zsoltárai. És ez nem is érthetetlen. A Vulgáta közkézen forgott, minden egyházi férfiú ismerte, hiszen nem volt más teljes szentírás. Gálszécsi és Székely István művei valószínűleg igen kis számú példányban kerültek ki a sajtó alól, nem terjedhettek el, nem igen lehettek ismeretesek. Bármilyen is volt az oka, az bizonyos, hogy a Vulgáta zsoltárai szolgáltatták az anyagot az átdolgozásra. Bizonyítékul szolgálnak az egyes zsoltárok fölé írt latin kezdősorok,¹ melyek a Vulgáta megfelelő zsoltárának kezdősorai.² Battyáni Orbán XXXII. zsoltára fölött ugyan nincs meg a latin kezdősor, de azért kétségtelen, hogy ő is a Vulgátából vette zsoltárát. Ez menten kiderül, ha a zsoltárának 30—33. sorát összevetjük a Vulgáta és a héber eredetiből fordított bibliák megfelelő helyeivel.

Battyáni 30—33. s.:

Az pogánok végezését elhinti,
Népek gondolatját semmié teszi,
Czászároknak igyekezetit veszti.

Vulgáta Ps. XXXII. 10. vers: . . . dissipat comitia gentium, reprobatur autem cogitationes populorum, et *reprobat consilia principum*.

Luther. Ps. XXXIII. 10. v. Der Herr machet zu nicht der heyden rath | und wendet die gedanken der völkcker. Károli. XXXIII. zs. 10. v. Az úr elfordítja a pogányoknak tanácsokat és elrontja a népeknek gondolatjokat.

Az utolsó gondolatnak megfelelőjét nem találjuk meg a héberből fordított bibliákban, csak a Vulgátában. Battyáni se vehette másunnan.

Ha a forrás, a melyből merítették, közös is, az anyag feldolgozásában nagy eltéréseket találunk a szerzők különböző egyénisége szerint. Költői szempontból még a héber zsoltárok között is találunk értékes és kevésbé értékes darabokat, ehhez járul még a magyar feldolgozóik költői tehetségének különböző foka, ez a két körülmény magyarázza meg a magyar zsoltárok különböző értékét. De eltérő volt a magyar zsoltárszerzők jelleme, egyénisége is, melynek legalább egy-két vonása megnyilatkozik művükben is.

¹ A Vulgáta és a protestánsok zsoltárainak számozása eltér egymástól. A Vulgáta a 10. zsoltárnak egybeköti a héber 10. és 11. zsoltárt, úgyszintén 113. zsoltárnak összevonja a héber 114. és 115. zsoltárt, de nyomban 114. és 115. zsoltárnak kétfelé választja a héber 116. zsoltárt, végre hasonlóképen 146. és 147. zsoltárnak ketté osztja a héber 147. zsoltárt, és ennél fogva 10. zsoltára után a hébernél egy számmal hátrább marad, míg a 148. zsoltánál a számok ismét összetalálkoznak. Minthogy a protestánsok a héber számozáshoz tértek vissza, az első tíz és az utolsó három számot kivéve a kath. számozásnál mindig egy számmal előbbre vannak. (Nyelvelméltár XIV. k. XXXV. 1.)

² Illetőleg a latin zsoltár második vagy harmadik versének, mert az első sort, mely a zsoltár szerzőjét nevezi meg, költőink nem fordították le.

Ha e zsoltárokat, mint költeményeket tekintjük, az elsőséget kétségkívül Thordai Benedek XXX. zsoltárának kell adni. Megvesztegeti fülünket már maga a könnyen folyó verselés, a hang-súlyos részek arányos elrendezése s az aránylag jó rímelés. Szinte csodálkozunk, hogy ebben az időben, jóval Balassi Bálint születése előtt, ilyen folyékony rhythmussal találkozunk:

Oh mely sokan kik gyűlölnék, környül vöttek engemet,
Szidalmazván azt végezték, hogy elvegyék lelkemet;
Hajts én hozzám füleidet, siess tarts meg engemet,

Rajtam minden keserűség, te vagy nekem segítség,
Benned bízom, mert énnekem vagy kegyelmes istenség;
Éjjel nappal én könyörgök, halld meg én kérésemet!

De maga az ügyes verselés, a szép forma, ha előkészíti is a mű sikerét, még nem elegendő arra, hogy a költemény megtegye azt a hatást, melyet a költő fel akar kelteni. Ez az esztétikai tetszésnek csak alapját veti meg, hozzá kell járulni a tartalom és a kifejezés költői voltának. Azonban itt oly költeményről van szó, melynek anyagát a költő készen kapta, itt a verselésen kívül az a mód fontos, a mint ezt feldolgozta. Ha átolvassuk e költeményt, szinte érezzük, hogy a költő mennyire átérezte az egész zsoltárt, melynek gondolatait oly erővel tolmácsolja. Rövid, világos, minden keresettségől ment kifejezései, találó jelzői élénk világot vetnek a szerzőjük lelkére. Milyen vallásos áhitat, mennyi erő nyilatkozik meg e pár egyszerű sorában:

Im ajánlom kezeidbe én szomorú lelkemet,
Igazmondó örök isten ótalmazz meg engemet;
Éjjel nappal én könyörgök, halld meg én kérésemet!

vagy pedig:

Uram! hozzád én kiáltok, légy irgalmas énnekem,
Keserűség hatott engem, áll nagy búban én lelkem;
Hajts én hozzám füleidet, siess tarts meg engemet.

E kor egyik zsoltárszerzőjénél sem találjuk meg az érzelmeknek ezt a hatalmas, megindító megnyilatkozását. Nincs meg egyikben sem az a költői erő, hogy gondolatainknak aránylag ily sikerült kifejezést adjanak. Az egyedüli Batizi András az, kinek sikerült zsoltárát megfelelő formába önteni. »A háromszótagos, legtöbbször sormetszettel is kitüntetett ütemek baktatása jól illik a a búslakodó tartalomhoz«, mondja róla Szilády.«¹ Egy nagy érdeme mindenesetre van, híven megtartja a héber zsoltárok előadásának báját, a gondolati rhythmust. Szereti a gondolatokat párhuzamosan

¹ R. M. K. T. II. k. 419. 1.

csoportosítani, a mi pótolja a hangrhythmus fogyatékkosságát. Nézzük csak a 23. versszakot:

Támadj fel úristen már mellettünk,
Mi nagy ügyeinkben légy velünk,
Szinyedet ne rejts el előttünk,
Győzedelmet adj már minekünk.

A gondolatoknak azt a szabályos csoportosítását azonban nemcsak az ő zsoltárában találjuk meg. Megvan majd minden zsoltárszerző művében. De különbséget kell tennünk az eredetiből átvett párhuzamos gondolatok és az egyes szerzők alkotta gondolati rhythmus között. Hogy a gondolatok párhuzamos, ellentétes és syntheticus csoportosítása jellemző sajátosága e zsoltároknak, az természetes, hiszen az eredetiben is ez teszi költeménynyé a zsoltárt, de a magyar átdolgozói iparkodtak ily módon rendezni a saját gondolataikat is, melyeket úgyszólván beleiktattak az eredeti gondolatmenetébe. Batizi eljárását különösen jellemzi ez a mód: szereti a Vulgátában talált gondolatokat más és más szavakkal többször elmondani. Nem oly tudatosan, mint Batizi, él evvel a költői eljárással a többi zsoltárfordító is. Végkecskeméti, Siklósi, Battyáni Orbán, a CIII. zsoltár ismeretlen szerzője mind így jár el, világos jeléül annak, milyen erős hatással volt rájuk Dávid király éneke, mennyire eltanulták hangját, mely egyébiránt úgy sem volt ismeretlen a magyar költészetben.¹

Sokkal fontosabb az a kérdés, hogy ezek a paraphrasisszerű átdolgozások mennyire hívek az eredetijükhöz, mit hagynak el belőlük, mit tesznek hozzá. Egészen hű fordítást két okból nem követelhetünk. Először, mert itt nem latin verses szerzeménynek fordításáról van szó, hanem prózai műfajt kellett verses formába öltöztetni, bár az énekszerzők munkáját megkönnyítette az, hogy az eredeti kötetlen beszédének a gondolati rhythmus bizonyos költői lüktetést ad. Másodsor azért, mert a zsoltárok héber szövegébe a gyűjtők kritikátlan eljárása, a másolók gondatlansága és tudatlansága, kihagyásai és betoldásai folytán annyi hiba csúszott bele, hogy sok helyen zavarossá, érthetlenné vált.² Az ily módon megalkult szöveget fordították le később görög és latin nyelvre, a fordítás természetesen fokozta a homályt, növelte az érthetetlen helyek számát. Ezt a hibákkal teli, homályos, nem egyszer összefüggéstelen szöveget, úgy a hogy van, nem lehet lefordítani, ha nem akar a fordítás maga is homályos, darabos maradni. Az értelmetlen helyeket kiigazítani, a zavaros phrasiseket újjal pótolni, a hézagokat betölteni: elengedhetetlen kötelessége a fordítóknak. Ez a két körülmény magyarázza meg, hogy első zsoltáraink nem fordítások, hanem átdolgozások, és hogy átdolgozások, azt nem

¹ L. Arany János. Prózai dolgozatai. 1884. 277. l.

² D. Bernh. Duhm. Die Psalmen. Einleitung. X. l.

szabad a zsoltárszerzőink hibájának betudni. De ha e zsoltárok átdolgozások is, azt mégis meg lehet, és meg is kell tőlük követelni, hogy legalább az eredetijük gondolatmenetéhez ragaszkodjanak. Nem azt mondjuk evvel, hogy semmit se töljanak be zsoltárunkba, a mi nincs meg a Vulgáta szövegében, hanem azt, hogy minden, a mit hozzátesznek, egyrészt legyen megfelelő az abban megnyilatkozó hangulatnak, másrészt ne tegye azt érthetlenné.

Főntebb mondtuk, hogy első zsoltárszerzőinknél a zsoltár átdolgozása nem volt cél, csak eszköz: saját érzelmeiknek kerestek kifejezést. Első sorban ez a gondolat vezette őket arra, hogy saját gondolataikat is belehozzák a Vulgátában talált zsoltár gondolatmenetébe.

Ebből a szempontból sem állanak egy színvonalon a zsoltárszerzők. Thordai Benedek az egyedüli, ki objectivitását teljesen megőrzi. Kissé körülírva, más szavakkal mondja el szép sorjában a Vulgáta XXX. zsoltárának gondolatait, nem vesz el belőlük, nem told semmit sem hozzájuk: úgy látszik, lelkének megfelelt egészen a XXX. zsoltár hangulata. Eljárása olyan, mint azon költőé, a ki a néptől hallott regét költői alakban dolgozza fel, de ügyel arra, hogy ne mondjon se többet, se kevesebbet, mint a mennyi az eredetiben van. Eljárásának jellemzésére álljon itt a Vulgáta egyik verse, teszem fel az 5. és Thordai átdolgozása.

Vulg. Ps. XXX. 5. v. Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi: quoniam tu es protector meus. Thordai XXX. zs. 10—12. sor:

De sietnek ellenségim titkon törbe ejteni,
Uram te vagy segítségem, nekik ne hagyj elveszteni.

Más szavakkal mondja el, mint a Vulgáta, de nem mást mond.

Kivüle még Végkecskeméti Mihály ragaszkodik jobban a szöveghez, a többiek merészebbek, ha egyebet nem, legalább megfosztják a költeményt zsidó szellemétől és keresztyén éneket csinálnak belőle.

Battyáni Orbán (XXXII. ps.) így biztatja a hívőket:

Közel Isten az ő keresztyénihez,
Hogy kimentse, az halálbul úgy vigyáz,
És éltesse, az éhségben úgy őriz,
Kisírtettől az *Krisztusért* oltalmaz.

Siklósi Mihály LIII. zsoltára teljesen keresztyén ének. *Krisztus Jézusra* hivatkozva kéri az úristen bocsánatát s végül áldást mond az *atyá, fiú és szentlélekre*. A CIII. zsoltár névtelen szerzője pedig szent Pálra hivatkozik, ezt mondván:

Mint ezt megírta *Szent Pál* minékünk,
Kinek írását mindnyájan kell hinnünk:
Ha isten vélünk, *Krisztus* mellettünk,
Akarnám látni — ki volna ellenünk?

Lehetne ezenkívül még számos helyet idézni, de talán ezek is elég meggyőzőek.¹

Batizi és Siklósi voltak a legmerészebb újtók, ők hagyták legszívesebben figyelmen kívül a Vulgáta utasításait. Batizi ugyan csak egy helyen hivatkozik a megváltóra:

. . . kérünk tégedet szent nevedért
És az te szerető *szent fiadért*,
Ki magát adá mi bűnünkért?

De már az az érzelem is idegen a zsoltárok világától, a melyben fordítása fogant: zsoltárát a haza romlása fölött való elkeseredésében írta. A Vulgáta XLIV. psalmusát szemelte ki, melynek tartalma segélykérés a hitetlenek ellen. Az ő hazáját is olyan veszedelem fenyegeti, mint egykor Zsidóországot, bánata a haza pusztulásai, elkeseredése a hitetlen törökök győzelme miatt épen bele illik Dávid király panaszos énekébe. Betoldásai épen ezért nagyon érdekesek, mert világot vetnek a híres reformátor és énekszerző hazaszeretetére, török gyűlöletére. A mint a zsidó költő keserves panaszait fordítja, nem állja meg, hogy hozzá ne toldja a magáét is. »Vendidisti populum tuum sine pretio«, mondja a Vulgáta psalmusa. Ezt a gondolatot hazájára alkalmazza, eszébe jutnak a hitetlen törökök gatzettei, így alakítja tehát át a latin zsoltár e sorát:

Árvákul eladád népedet,
Városul városra viszik őket,
Ifjakat, szűzeket, gyermekeket,
Összekötözve hajtják el őket.

Milyen általános volt e korban az a felfogás, hogy nemzetünket Isten az igaz hittől való eltérése miatt büntette annyi romlással, arra is példát szolgálhat Batizi zsoltára.

Nem méltán büntetsz e minket?!
Mert most elfeledtünk tégedet,
Szívünkbe tettünk isteneket,
Bálhoz emeltük kezeinket.

Teremtő istent megúttunk,
Igaz tiszteletet elhagytunk,
Különbet-különbet találtunk,
Azért mi nyomorgattatunk.

Ugyanez a felfogás jelentkezik Siklósi Mihály LIII. zsoltárában. Itt azonban a költő egyéni érzelve olyan erős, hogy a zsoltárát

¹ E kortévesztésre példát nyújt maga az a forrás is, a honnan énekszerzőink merítették. Nézzük csak a Vulgáta XIX. zsoltárának 7. versét: »... nunc cognovi quoniam saluum fecit CHRISTUM suum.« S ez abban a hivatalos szövegben van, melyet a tridenti zsinat szentesített. Zsoltáríróink tulajdonképpen csak a példát követték, melyet a Vulgáta nyújtott.

már átdolgozásnak sem lehet nevezni. Az eredetijének még csak alap gondolatát sem tartja meg egészen. Zsoltára nem egyéb, mint segélykérés a hitetlen ellenség ellen. Ő is a nemzet bűneiben keresi a bajok forrását, midőn ezt írja:

Csak bálványoknak imádásáért,
Te, szent igédnek megútálásáért,
Büntetéd őket hitelenségért,
Ostorozsz minket az mi bűneinkért.

Mind a ketten megegyeznek abban, hogy ha nem is mondják ki nyíltan, a török ellen könyörögnek s érzik bűntudatuk súlyát. Nem csoda. Hazánk szomorú állapota, midőn »két ellenség kétfelől szorította«, könnyen támasztotta azt a gondolatot, hogy ez a szerencsétlen sors az Isten büntetése, csak az a nemzet szolgált rá ilyen súlyos szenvedésekre, mely megsértette a hatalmas Istent. Megtalálták az Isten haragjának okát: abban, hogy a nép az egyszerű, igaz istenfélelemtől elfordult s a katolikusok megromlott szertartásai szerint tiszteli az Istent, az emberek szerezte dogmának hódol, épúgy mint a zsidó nép elfordult az egy igaz Istentől, mikor Bálnak áldozott. Farkas András már egyenesen párhuzamot von a zsidó és magyar nemzet között s innen kezdve a zsoltárirók és énekszerzők ajkán mind gyakrabban csendül meg ez a hang.

A zsoltárok magyar fordítói evvel azonban nem akarták megtéveszteni a közönséget, nem akarták azt a látszatot kelteni, mintha eredeti éneket írtak volna. Ha keresztyénné is teszik Dávid énekét, bevallják, hogy idegen tárgyat dolgoztak föl. A mint a Vulgáta és a szentírás minden más fordítása tanúsítja, a *zsoltárok* első verse rendszerint megnevezi az illető ének szerzőjét és egyszerűs mind az alkalmat vagy ünnepet is, melyre a zsoltár szereztetett. Magát e verset zsoltárfordítóink kivétel nélkül mellőzték, azt azonban szükségesnek tartották, hogy ráutaljanak a forrásra, a melyből költeményüket merítették és vagy a zsoltár elején, vagy a végén megmondják, hogy az illető zsoltár Dávid munkája,¹ evvel pótolták az elhagyott bevezető sort. Batizi és Siklósi még ezt sem

¹ Természetes, hogy az ú. n. Dávid zsoltárai nem mind a híres uralkodótól való. A zsoltárok felirata szerint 74 zsoltárt írt ő, a többieket mások; Mózes, Asaf, a Korahiták stb. (Révész Imre. A magyarországi ref. egyház közönséges énekes könyvéről 18—19. l.) Bernh. Duhm a zsoltárokról írott művében (XIV, 1.) a következő csoportokat különbözteti meg a héber zsoltárok között:

1. Dávid zsoltárai 3—41. zsoltár;
2. Dávid könyörgései 51—72. zsoltár;
3. a korahiták énekei 42—49. zsoltár;
4. Asaf énekei 50, 73—83. zsoltár;
5. pótlás a 2—4. zs.-hoz: 84—89. zsoltár;
6. első pótlás a 3—89. zs.-hoz: 90—106. zsoltár;
7. második pótlás: 107—119. zsoltár;
8. a zarándok-énekek 120—134. zsoltár;
9. általános pótlás: 1—2 és 135—150. zsoltár.

tartották szükségesnek, a CIII. zsoltár szerzője az ének elején, Végkecskeméti, Thordai és Battyáni a zsoltár végén nevezik meg szent Dávidot a zsoltár szerzőjéül. Nem elégednek meg azzal, hogy ezt egyszerűen csak tudtukra adják, hanem keresnek hozzá alkalmas formát. Thordai Benedek így mondja meg, hogy honnan való zsoltára:

Igy könyörge az szent Dávid nagy erős szükségében,
Mikor őket háborgatnák isteni félelmében,
Tudnunk adta énekének harminczadik részében.

De magában a szentírásban is találunk arra példát, hogy egy-egy zsoltár első verse elmondja a körülményeket, a melyek között Dávid zsoltára megszületett, pl. a Vulgáta LIII. zsoltárának 2. verse: »Cum venissent Ziphaei, et dixissent ad Saul: Nonne David absconditus est apud vos?« Ezután következik Dávid könyörgeése Istenhez a megszabadításért és ez a tulajdonképeni zsoltár. Zsoltárszerzőink eljárása nem egészen ilyen, ők csak a hangulatot jellemzik néhány szóval, a történelmi előzményeket nem érintik. Később Szegedi Gergely zsoltárainál látni fogjuk, hogy ez már a történetet is elmondja.

Zsoltárköltőink az által, hogy a zsoltárt versbe szedték, nemcsak költeményt alkottak a prózai zsoltárból, — ez a föladatuknak csak egyik fele volt — hanem az olvasásra szolgáló zsoltárt alkalmassá tették az éneklésre is. A »nótát« vagy maguk készítették hozzá, vagy már meglevő énekek nótájára szabták zsoltárukat. Természetesen nem mindig egyházi dallam volt, a melyet választottak, — nem is igen volt erre alkalmuk — hanem gyakran világi éneket szemeltek ki, épúgy mint a katolikus hymnusok és a külföldi zsoltárok közül nem egy készült világi dallamra.¹ Thordai Benedek a *Juste Judex* nótájára alkalmazta versét, Siklósi Mihály szinte vallásos éneket vett mintául, a *Jer emlékezzünk keresztyén népek* kezdetűt. Battyáni Orbán, ki nem is volt egyházi ember, világi éneket választott, Gercseni András históriás énekét, Mátyás királyról, melynek kezdősora: *Árpád vala fő az kapitánságban*. A többiek nem nevezik meg az éneket, a melynek nótájára kell énekelni az övéket, valószínűleg azért, mert maguk csinálták zsoltárukhöz a dallamot is.

Ha verselés szempontjából hasonlítjuk össze egymással a zsoltárokat, az elsőség kétségkívül Thordai Benedek XXX. zsoltárát illeti meg, mint már föntebb is mondtuk. Verselő ügyessége megérdemli csodálatunkat és nagyon sajnálhatjuk, hogy csupán ez az egy költeménye maradt meg. Hogy többet is irt, azt maga a tökéletes verselés is bizonyítja: a ki így tud verselni, annak kétségkívül sokat kellett már írnia. 4+4 || 4+3-as ütemekre tago-

¹ O. Douen, i. m. 688—689. l.

lódó 15-ös sorai föltüntetik a három sormetszetet, csak kevés sort találunk, hol a metszet nincs a helyén. Főntebb idézett példái, zsoltárának legszebb helyei, meggyőzhetnek arról, hogy Thordai, mint verselő, első helyet foglal el a XVI. század költői között. Batizi András már sokkal gyengébben versel. Egyedüli érdeme, hogy — Szilády szerint — megtalálja a tartalomnak jól megfelelő formát, a hármas ütemekre tagolódó 9-est. De az ütemeket nem jelzik sormetszetek, csak helyenként, a sorokat pedig igen gyakran, majd minden másodikat, még egy szótaggal megtoldja, a mi némi változatosságot hoz ugyan az egyhangúan folyó sorokba, de ártalmára van a rhythmusnak, nem is szólva arról, hogy megnehezíti az éneklést. A többi ének verseléséről alig lehet valami jellemző vonást említeni. Ugyanazon a fokon állanak, mint a XVI. század többi verselői, költeményt írnak ugyan, de a versformára nem vetnek sok ügyet. Nincs is igen érzékük hozzá, a rhythmus erejét nem érzik, törvényeit nem ismerik, megelégesznek azzal, hogy a scrokat egyenlő szótagszámra veszik s valami gyöngén csengő rímmel látják el a végén. Siklósi, Végkecskeméti és a CIII. zsoltár szerzője egy versformát használnak. Az első és harmadik sor két egyenlő ütemre tagolódó 10-es, a második és negyedik 5 || 6 szótagú ütemekre oszló 11-es, de Végkecskemétinél a második sor is tizes. Ezek a hosszú ütemek, melyek ellenmondanak a magyar vers természetének, megrontják a rhythmust, ha a szótagszámuk nem volna egyenlő és elmaradna a sorok végének összecsendülése, valódi prózává sülyednének. Így is kevés a zeneiségük, csak annyi, hogy valamiképen el lehetett énekelni őket.

CSÁSZÁR ERNŐ.

